

A közösségi média és a társadalmi mozgalmak

A Pilvax-íjak, hogy a több ezer pesti polgár által aláírt Tizenkét ponttal támogassák a reformellenzék megrekedni látszó országgyűlési küzdelmét, 1848. március 19-ére, a József-napi vásár egyik napjára – francia mintára – Rákos mezején nagygyűlést és bankettet akartak szervezni, aláírásgyűjtéssel. A történelem közbeszólt, és még a tervezettnél is korábban bekövetkezett a forradalom, amelyben kulcsszerephez jutott a mai Kossuth Lajos utcában lévő Landerer-Heckenast nyomda is, ahol a márciusi forradalmárok közvételehették követeléseiket (Závodszy és Hermann, 1999, 72. o.). Valamivel később, a világ egy másik táján „osztódva” kezdett elterjedni a nyomtatás, hozzájárulva a sajtó megerősödéséhez az arab világban. 1855-ben például Aleppóban megjelent az első nyomtatott, arab nyelvű újság, az Állapotok tükre¹, amelyet több tucat követett, új ötleteket és információkat víve el az olvasóhoz, ráadásul mindezt mindenki számára közérthető nyelven. Ez egy olyan innovációs lépés volt, amely bizonyos értelemben a mai kor arab műholdas csatornáival hasonlítható össze. A nyomtatás nagyban hozzájárult az arab kulturális reneszánsz, a Nahda kibontakozásához a 19. század második felében (Hourani, 1962), amely az arab szellemiség szabadelvű korszakának tekinthető, és amelynek mozgatórugója a kozmopolita, városi értelmiség volt. Sokan bennük a 2011-es évben főszerepet kapó „Facebook-generáció”² szellemi elődeit vélik felfedezni (Filiu, 2011. 09. 23.).

A párhuzamok rámutatnak arra, hogy a történelem időről-időre visszatérő momentuma, amikor a tömeg, és a technológiai „gyorsulás” összjátéka a forradalmi változás vektoriális hajtóerejét alkotják. Guttenberg nélkül aligha jutott volna annyira nagy szerephez Luther Márton, vagy pamflet nélkül Thomas Paine³, Benjamin Franklin postaszolgálatát megkönnyítette Washington dolgát (Shirky, 2011), és a transzkontinentális távíró segítette az abolícionista Abraham Lincoln újraválasztásában. De vajon internet nélkül milyen szerepet játszott volna WaelGhanim vagy Leyla Ben Mortada, az idei Nobel-békedíj elnyerésére is jelölt „bloggerek”?

A világhálón kezdődő arab forradalom mára toposzá vált. Ezekben az állításokban sok igazság rejlik, hiszen a közösségi média hirdetési és mozgósító eszközként hozzájárult a megmozdulások sikeréhez, ám a forradalmak impulzusát eszmék és követők adják, nem a világháló. A „kibertér” a 2011-es arab tavasz alatt nem az amerikai függetlenségi háború Levelezési Bizottságának, vagy a francia forradalom Közbiztonsági Bizottságának, vagy az 1848-as forradalom pesti radikális ifjúság csoportjainak jelenkori megfelelőjeként értelmezhető. Inkább az ő rendelkezésükre álló technológiai apparátus

részeként, amely az említett megmozdulások és társadalmi manőverek dinamikáját változtathatta meg, ám a világtörténelem dialektikus önmozgását kísérő (Hegel, 1979, 41. o.), önmagára ébredt és önmagától kibontakozó, önmagához visszatérő eszméket nem válthatja ki.

A forradalmak okait, hatásait, eredményeit és problémáit kizárólag a közösségi médiára visszavezető egyoldalú olvasatok és interpretációk, annak ellenére, hogy részizgazságokat hordoznak, reduktívak, a jelenség egy oldalára koncentrálnak, és nem teljességében szemlélik azt. Ezek az olvasatok okokat, kérdéseket és fontos dimenziókat ragadnak ki az arab tavaszt és fejlődését vizsgáló tudományos ismeretrendszer kontextusából, nevezetesen alapvető társadalom-politikaiakat.

Sokan vitatják, hogy a közösségi oldalak számottevő hatással lennének egy ország politikájának alakulására. Legtöbbször azzal szoktak érvelni a szkeptikusok, hogy a közösségi oldalak, mint eszközök önmagukban hatástalanok, másodsorban pedig hozzá szokták tenni, hogy azok legalább annyit ártanak a demokratizálódásnak, mint amennyire hasznára vannak, mivel az elnyomó kormányok is egyre ügyesebben használják azokat az eltérő vélemények elnyomására. A hatástalansággal kapcsolatban Malcolm Gladwell (2010. 10. 04.) kanadai újságíró fogalmazott meg kritikát a *The New Yorker* hasábjain. Gladwell véleménye szerint az emberek egy része olyan tevékenységgel próbál társadalmi változást elérni, amely kevés áldozatot követel, például a „Darfúr megmentésére” létrehozott (Save Darfur) Facebook-csoporthoz való csatlakozással, amelynek nincs igazi haszna.

Egy másik érv a közösségi oldalaknak az arab forradalmi hullámban játszott egyértelmű, sorsdöntően politikaformáló ereje ellen az érintett országok internetfelhasználói kultúrája és adottságai. A The George Washington University tavaly január és március között végzett felmérése, amelyet az egyiptomi és a líbiai felkelések „csiripeléseiről” végeztek, rámutatott, hogy az e két ország eseményeit tárgyaló „tweet-ekre” érkező kattintások háromnegyede az arab világon kívülről érkezett (Marks, 2011. 09. 16.). Mark Perry (2011. 02. 21.) katonai és külpolitikai elemző egy forrásra hivatkozik, amely szerint Tunéziában, Egyiptomban és Jemenben együttvéve nincs tizenötezer Twitter-használó!

A közösségi média ugyanakkor, ha nem is kizárólagos, ám tagadhatatlanul jelentős szerepet játszott az arab tavasz eseményeiben. Ezt mindjárt két empirikusan igazolható tény is alátámasztja: először is, a különféle, országgra szabott Jaumu'l-Ghadab (A Harag Napja) kezdeményezések szinte minden helyen testet öltöttek. Az eredményesség széles spektrumához vezetve, az érdektelenség hiányából és/vagy a szankcióktól való félelemből adódóan társadalmi bázis híján forradalomná nem érő tüntetésektől (például Szaúd-Arábia) (*Arab Revolt...*, 2011. 02. 25.) a vérbefojtottakig (például Bahrein) (*Harfoush*, 2011. 02. 22.) és azokig, amelyek a diktátorok megbuktatásához vezettek (például Egyiptom) (*Harb*, 2011). Másodsorban, a „kibertérben” adott kifinomult (Szíria) vagy durva (Egyiptom) hatalmi válasz – előbbi helyen a korábban tiltott oldalak látogatásának engedélyezése, amiben néhányan az aktivisták titkosszolgálati szemmel tartásának új módszerét látják (*York*, 2011. 02. 12.), utóbbi helyen a teljes internetszolgáltatás kikapcsolása a forradalom „kellős közepén” (*How Egypt...*, 2011. 01. 28.) egyértelmű – bár elkésett – felismerése a közösségi média hatalmának és az eseményekben játszott szerepének. Egyfajta aláhúzása a ténynek: az új eszközök módosították a nyilvánosság erőtanát.

A világhálóban rejlő lehetőségek és a tömegmédiának hatásának kovergenciája

A világot meglepetésként érte a kilencvenes évek elején az internet minden képzeletet felülmúló detonációja. Nem egészen tíz év leforgása alatt több, mint százmillió (!) számítógép összekapcsolásának segítségével egy „megagépezet” jött létre, amely – ugyanúgy, ahogy egykor a számítógép „kibújt” a laboratóriumok és gépterem falai közül – kiszabadult a zárt katonai, majd amerikai egyetemi hálózatok kalodájából, és világméretű kommunikációs, illetve adattároló és szolgáltató rendszerré vált. Az internet utolérhetetlenül gyors és rugalmas információs szolgáltatások gyűjtőhelye, a hagyományos postai és telefonszolgáltatásokkal versenyre kelő kommunikációs médium (a teljes internetes forgalom közel 50 százalékát az elektronikus levelezés teszi ki, rendkívül népszerűek a vita- és hírcsoportok, az úgynevezett chat-roomok és newsgroupok). Köztudott, hogy az interneten keresztül mind többen telefonálnak, hallgatnak rádiót, gyűjtenek zenei és filmanyagot, a web-tévé elterjedésének második hullámában vagyunk, a kereskedelem, illetve pénzforgalom soha nem ismert formáit teremti meg a „hálózat.” Sőt, közhely, hogy századunk életének részévé vált a világháló. De vajon az internet kultúrájának gyors terjedése megszünteti-e a politikai és társadalmi mozgalmak elszigeteltségét és elszigetelhetőségét? (Z. Karvalics, 2000)

Az arab országokban az ezredforduló óta robbanásszerűen tört előre a világháló, gyakran több ezer százalékos növekedést mutatva fel (Alloush, é. n.). Ahogy a kommunikációs tájkép egyre sűrűbbé, összetettebbé és részvételiivé válik, a „behálózott” lakosság egyre több információhoz fér hozzá és több lehetősége nyílik a nyilvános párbeszédben való részvételre (Shirky, 2011).

Az internet azért játszhat fontos szerepet a politikai események alakításában, mert nem olyan egyirányú tömegkommunikációs eszköz, mint a televízió, és nem csak két személy között teszi lehetővé a párbeszédet, mint a telefon, hanem lehetőséget ad arra, hogy egész közösségek kommunikáljanak más közösségekkel – sokan sokakkal, ha úgy tetszik. Ennek pedig egyértelmű politikai és társadalmi vonzatai vannak. Clay Shirky az internetnek a média világára gyakorolt hatásait tekintve három fontos tényezőt tart kiemelendőnek:

- Az egyik az, hogy az internetnek hála az emberek rengeteg információhoz férhetnek hozzá.
- A másik, hogy hétköznapi emberek kapnak lehetőséget általa arra, hogy véleményüket nyíltan hangoztassák.
- A harmadik tényező, hogy csoportok szervezhetik segítségével tevékenységüket.

Ám ezen eszközöknek a politikai hatásait vizsgálva sokan hajlamosak túlbecsülni az információhoz való hozzáférés fontosságát, mint például a közel-keleti és észak-afrikai események esetében. Shirky elismeri az információhoz való hozzáférés fontosságát, ám szerinte hiba volna emellett lebecsülni az „egymáshoz való hozzáférés” jelentőségét: azt, hogy hétköznapi emberek alakíthatják a közvéleményt, s csoportok koordinálhatják tevékenységüket az Interneten keresztül. A digitális média eszközei lehetővé teszik a korábban szétszórta közösségek számára, hogy szinkronizálják véleményeiket, koordinálják lépéseiket, és hogy dokumentálják az eseményeket (Shirky, 2011).

Ahhoz, hogy megértsük a közösségi médiához társuló aktivizmust, először is tisztáznunk kell, hogy annak platformjai gyenge kötelezőkre épülnek. A Twitter például arra jó, hogy olyan embereket kövessünk nyomon (vagy hogy olyanok kövessenek minket), akikkel még sosem találkoztunk. A Facebook pedig kiváló eszköz arra, hogy olyan ismerőseinkkel tartsuk a kapcsolatot, akikkel máshogy nehéz lenne. Ezért van az, hogy a Facebookon lehet az embernek akár 1000 „barátja” is, míg a való életben nem. Ettől

függetlenül nem szabad elfelejtenünk, hogy a Facebook vagy a Twitter így is hozzájárulhat ahhoz, hogy ezek az egymást talán alig ismerő emberek összefogjanak egy közös cél érdekében. Bár a gyenge kötelékekre épülő formációknak még így sem sikerült soha jelentős politikai változást elérniük, az erős kapcsolati rendszerrel rendelkező, politikailag aktív emberek csoportjai is használják a közösségi média eszközeit, így a közösségi oldalak nem korlátozódnak a gyenge kötelékekkel rendelkező hálózatokra.

Anne-Marie Slaughter nemzetközi kapcsolatok szakértő az internet szerepét és fontosságát a szabadságjogok felől megközelítve három tényezőt tart kiemelendőnek. Az egyik az internethez való csatlakozás lehetősége, mivel ma az emberek életüket „offline és online” élik, s e kettő egyre inkább összeolvad. Aki ma nem rendelkezik internet-hozzáféréssel, az lényegében kitiszítódik a 21. század világából. Viszont, ha már valaki számára biztosított az internet-elérése, annak szüksége van arra, hogy minden információhoz hozzáférhessen, amire szüksége van. Mindezek után pedig a felhasználóknak egymással is kapcsolatba kell tudni lépniük, hogy megoszthassák egymással véleményüket (Rose, 2011. 03. 31.).

A közösségi média és az internet politikai hatásának egy másik vonzata, hogy a korlátlan információáramlásnak köszönhetően az emberek olyan eseményekről értesülhetnek, amelyekről eddig nem hallhattak. Ebből következik, hogy számos megoldásra váró problémáról indulhat párbeszéd az emberek között, ami végül valamilyen módon beavatkozáshoz vezethet. Egy 2010-es kutatás szerint bizonyítékokkal alátámasztható, hogy az úgynevezett Web 2.0 alkalmazások módosítják az egyének és az állam közötti erőegyensúlyt. Az állampolgárok ma már sokkal könnyebben működhetnek együtt nem kormányzati szervezetekkel és külföldi közösségekkel annak érdekében, hogy saját kormányuk politikáját befolyásolják. A YouTube-ot rendszeresen használják arra, hogy az elnyomó kormányerők cselekményeiről mobiltelefonokkal készített videókat megosszák, kiváltva ezáltal a világ elítélő reakcióját. A Facebookot ehhez hasonlóan társadalmi mozgalmak megszervezésére is felhasználják, ami pedig végső soron politikai cselekvés (Carpenter és Drezner, 2010, 260. o.).

Az internet, a közösségi oldalak és hálózatok elősegítik az állampolgári részvételt és tágabb körben biztosítják a szabadságjogokat, ahogyan azt korábban a nyomtatott sajtó, a táviró, vagy a telefon is tették. Az új médiával, mint politikaformáló erővel szemben megfogalmazott leggyakoribb kritika ugyanakkor, hogy az emberek az általa nyújtott eszközöket csak kereskedelmi célokra, társadalmi életük folytatására, esetleg önpusztításra használják. Ez viszont a média minden formájára igaz, ettől még a közösségi oldalaknak még lehet komoly befolyása a politikai folyamatok alakulására. Ahogyan korábban is, napjaink társadalmi mozgalmai is meg fognak ragadni minden eszközt nézeteik hangoztatására, és tevékenységük megszervezésére. Az autoriter kormányok is felismerték, hogy egy jól szervezett közösség korlátozhatja a politikai vezetés mozgásterét, s ezért igyekeznek elfojtani az állampolgárok közötti kommunikációt.

Az az elmélet, hogy a média támogató szerepet játszik a társadalmi átalakulásokban, a nyomtatott sajtó példájával is igazolható. Ahogy arra Jürgen Habermas német filozófus 1962-ben már rámutatott, a nyomtatott sajtó elősegítette Európa demokratizálódását azáltal, hogy teret adott a politikailag aktív állampolgároknak nézeteik megvitatására, még a demokratizálódási folyamat lezárulása előtt. Ennek az érvelésnek a későbbi vizsgálata után azt a következtetést vonták le a kutatók, hogy a politikai szabadságjogokhoz egy olyan író-olvasó civil társadalomnak kell társulnia, amely képes a nyilvánosság elé tart ügyek megvitatására

Mustafa Nail Alkan szerint a kommunikációkutatásban a '70-es évek közepéig az az elgondolás uralkodott, hogy a média az egyén elképzeléseiben nem változtat, pusztán megerősíti a már létezőt. Ezt a tézist úgy magyarázták, hogy az emberek az információkat szelektíven észlelik, és a nagy kínálatból azokat a közléseket ragadják meg, amelyek a

már létező meggyőződéshez passzolnak és azokhoz kapcsolódnak is. Ezt a nézetet végül a '70-es évek közepén a médiakutatók feladták, Elisabeth Noelle-Neumann már 1971-ben azon az állásponton volt, hogy „minél kevésbé van lehetőség a szelekcióra, annál inkább érvényét veszti a megerősítés-szabály, vagyis, annál több lehetőség nyílik a média számára az elképzelések módosításához” (Alkan, 1994, 32. o.; Koschinsky, 1986, 61. o.).

David Croteau és William Hoynes (2003) több, a média közönségre gyakorolt hatásáról felállított teóriát vázol. Az általuk elsőként bemutatott, Palmer és Colton által képviselt „hipodermikus modell” szerint a média mintegy „ezüstgolyóként” hatol az emberi tudatba, azonnali és rendkívül nagy hatást kifejtve, mint ahogy azt például Orson Welles *Világok harca* (1939) rádiójátéka tette.

Egy másik, Kornhauser és Reisman kutatókhoz köthető elképzelés, a „tömegtársadalom teória” szerint egy izolálódott személyekre, szegényes emberi kapcsolatokra épülő, heterogén és atomizálódott társadalom lakossága különösen fogékony a médiaüzenetekre és tartalmukra, ami a második világháború után járó Egyesült Államok társadalmi viszonyainak tükrében volt szembetűnő. A „tömegtársadalom elmélet” németországi létjogosultsága mellett szólhat mindenképp az erősen individualizált és elhidegült németországi atmoszféra is.

Lazarsfeld, Berelson és Gaudet a hipodermikus teóriával szembe helyezkedve azt az álláspontot képviselte, ami Alkan szerint a '70-es években kezdte érvényét veszíteni, vagyis hogy a média minimális és rövidtávú hatást gyakorol a közönségre, és inkább a már létező gondolatvilághoz szolgáltat „logisztikai támogatást,” nagyon nem formálja a véleményt, mert a társadalmi jellegzetességek, mint az osztályhoz vagy vallási felekezethez való tartozás már eredendően meghatározza azt. Különbözik pedig aki erős politikai (vagy egyéb) meggyőződéssel rendelkezik, azon a média vajmi keveset változtat, aki pedig nem, az valószínűleg a média üzeneteire amúgy sem tart igényt – legalábbis e teória hívei szerint. A személyközi kontaktus nagyobb hatást kelt, mint a média.

Mások, például Bernard Cohen szerint a média, ha nem is „mondja meg, hogy az ember mit gondoljon, azt azonban mindenképp, hogy mire”.

Graber mindenképp vitatja a média nagyon erős hatását, ami mellett az amerikai választások alatt megfigyelhető biztos szavazók körének szilárdságát hozza fel példaként, azt azonban elismeri, hogy a média korlátozott hatást mindenféleképp kifejt.

Lenart kísérleti adatokkal támasztja alá azon álláspontját, hogy a médiainformációk és a személyközi kommunikáció a teljes információ felét-felét teszi ki.

A „politikai szocializáció elmélete” szerint a média különösen erős hatást gyakorolhat a politikai szocializációjuk korai szakaszában lévő kamaszokra, akik már elég idősök ahhoz, hogy bizonyos – politikai vagy más – kérdéseket komolyan vegyenek, de még politikai orientációjuk nem fejlődött ki. Ez az elmélet mindenképp ellentétes Lazarsfeld, Berelson és Gaudet „minimális hatás” teóriájával (Croteau és Hoynes, 2003, 240–247. o.). Ugyanakkor, a „politikai szocializáció elméletéből” kiindulva, az egyik ok, amiért a technológia hatékony eszköze lehetett a demokratikus mozgalmaknak Tunéziában és Egyiptomban, hogy mindkét országnak viszonylag fiatal, a technikai eszközöket jól ismerő népessége van. Tunéziában, ahol az átlag életkor 30 év, a 10 milliós lakosságnak közel 23 százaléka 14 éven aluli. Egyiptomban, ahol az átlag életkor 24 év, az ország 83 milliós lakosságának 33 százaléka fiatalabb 14 évesnél. A mobiltelefonok mindkét országban elterjedtek, Tunéziában minden 100 emberre jut 93 mobiltelefon előfizetés, míg Egyiptomban 100 emberből 67 rendelkezik mobiltelefonnal. Mindezek mellett ráadásul a kormány cenzúrázta a médiát, ami arra készítette az embereket, hogy az Interneten keresztül próbáljanak meg tájékozódni az eseményekről. Az internet-használat szintén jelentős mindkét országban: Tunéziában a lakosság 25 százaléka, Egyiptomban pedig 10 százaléka használta már az Internetet. Az internet-használóknak ráadásul több mint a fele 34 évesnél fiatalabb. Mindez részben magyarázatul szolgálhat arra, hogy az

utcákon tüntető emberek között miért volt olyan sok a fiatal, technikai eszközök használatában jártas személy, aki blogot írt, twitterezett, vagy posztolt a Facebookon az aktuális eseményekről.

Croteau és Hoynes (2003, 240–247. o.) a fentebb említett teóriákat összegezve arra a következtetésre jut, hogy egyrészt a média hat arra, hogy az ember mire gondoljon, és bár kevesebb mértékben, de arra is, hogy az ember hogyan fogja fel a körülvevő világot, másrészt, hogy a média hosszútávon fejti ki – áldásos vagy áldatlan – hatásait.

Ball-Rokeach és DeFleuris (1976) úgy véli, hogy az ember vélekedése a valóság képéről a médiához igazodik, ezáltal az erős hatást fejt ki az egyénre és a társadalom egészére. Szerintük különösen erős lehet a média hatása, ha a következő feltételek teljesülnek: a médiarendszer sok „hasonszórú” és központi információt szolgáltat, különösen nagy az egyének és/vagy társadalmi csoportok igénye a tömegmédiá információra, és a társadalom konfliktusok vagy átalakulás következtében a strukturális instabilitás magas fokán áll.

Az események tükrében a Karl Deutsch-féle tömegkommunikációs, lineáris „vízesésmodell” átalakulása során a magaslati pozícióban álló politikai és gazdasági elit tovább távolodott a „tengerszinttől”. Ezzel egyidőben a „zuhatag” alsó részét képező úgynevezett „helyi véleményvezérek” és a legalul található démosz konvergenciája szintén megfigyelhető volt, amelyben a démosz mind nagyobb társadalmi felelősséget érző egyénei tömegesen váltak ismerőseikre hatást gyakorló, egyenrangú és cselekvő helyi véleményvezéreké a közösségi média által biztosított kiberterben (vesd össze: Deutsch, 1968), amely felfogható a habermasi polgári nyilvánosságot kikristályosító kávéházak, szalonok és asztaltársaságok 21. századi, virtuális megfelelőjének is.

A közösségi média szépsége a hozzáférhetőségében rejlik. A változatos jelentőségű és hitelességű felhasználók – az egyszerű állampolgártól a jordániai Rania királynéig – egyenlőek és képesek hozzájutni olyan információkhoz is, amely azelőtt csak egy szűk elit számára állt rendelkezésre (*All a twitter*, 2011. 11. 11.).

Croteau és Hoynes (2003, 247–248. o.) megjegyzi, hogy a társadalmi mozgalmak és a média két, részben egymásra utalt összetett rendszer, amelyeket tranzakciójuk során saját céljaik mozgatnak. A mozgalmak üzeneteik kommunikálását várják a médiától, az utóbbi pedig hírforrást lát a mozgalmakban. Véleményem szerint a közösségi média ebben a folyamatban integráló tényező – minthogy a világháló nemcsak a médiafogyasztást lendíti fel, hanem a termelést is –, és lehetővé teszi, hogy az emberek magánúton és kvázi-nyilvánosan is megvitassák nézeteiket reciprokális mechanizmusok keretében, maguk

---

Érdekesség, hogy az immár nyolc hónapja tartó szíriai válságban kutatásom szerint nem a közösségi média bizonyult az események katalizátorának, és tulajdonképpen a „Facebook-generáció” jelentős része a rendszer mellett sorakozott fel³⁴, mégis, a világsajtó időről időre tüntetésekről számol be, amelyek elsősorban, de nem kizárólag, a kevésbé urbanizált részekben (Deraa, Deiraz-Zawr, Qamishli) történnek. Ha premisszákként el is fogadjuk, hogy a Facebook generálhat forradalmat, illetve, hogy Szíriában forradalom van, valószínűleg közel járunk az igazsághoz, ám ebből azt a következtetést levonni, hogy a szíriai „Facebook-forradalom”, az „utótag állításának” klasszikus logikai hibája lenne.

állítsák fel az „agenda”-t (napirendjüket), végső soron megvalósítva a „két nagy összetett rendszer” fúzióját, ráadásul viszonylag alacsony költségeken. A Lazarsfeld, Berelson és Gaudet (1948) által leírt kétlépcsős folyamat, amely szerint a média által tájékozódott véleményvezérek, és a referencia-csoportokkal való azonosulás játsszák a legfontosabb, döntő szerepet a tudatformálásban, lerövidül és egy olyan átalakult, öngerjesztő folyamattá válik, amelyben az interperszonális kapcsolatok helyszíne maga a világháló, egészen addig a pillanatig, amíg az ott egyeztetett konkrét cselekvés meg nem valósul.

Érdekeség, hogy az immár nyolc hónapja tartó szíriai válságban kutatásom szerint nem a közösségi média bizonyult az események katalizátorának, és tulajdonképpen a „Facebook-generáció” jelentős része a rendszer mellett sorakozott fel⁴, mégis, a világsajtó időről időre tüntetésekről számol be, amelyek elsősorban, de nem kizárólag, a kevésbé urbanizált részeken (Deraa, Deiraz-Zawr, Qamishli) történnek. Ha premisszákként el is fogadjuk, hogy a Facebook generálhat forradalmat, illetve, hogy Szíriában forradalom van, valószínűleg közel járunk az igazsághoz, ám ebből azt a következtetést levonni, hogy a szíriai „Facebook-forradalom”, az „utótag állításának” klasszikus logikai hibája lenne. Ám a többi ország tapasztalataiból kiindulva, az új eszközök jelentőségét vitatni vagy alábecsülni napjainkban talán még nagyobb hiba.

Izolált látens közvélemény?

Az érintett arab országokban a 2011-ben végbement változások előtti társadalmak vázlatos tablóján piramisszerű szociológiai szerkezetek körvonalazódnak, amelyekben a hatalmi központ olyan mértékben integrálta a véleménnyilvánítás és az érdekérvényesítés különböző intézményeit, hogy az az autonóm véleményformálás és -nyilvánítás alapjainak megroppanásához vezetett. Ezen alapok romjain létrejöttek az öncenzúra különféle módozatai: a kritikus vélemények ilyenkor egyáltalán nem jelennek meg a nyilvános kommunikáció fórumain, amely mögött a keményebb társadalmi konzekvenciáktól való félelem érzése húzódik meg. A központi hatalom radarja alatt, vagyis a társadalmi kontroll mechanizmusaihoz képest túlsúlyra jutó hatósági vagy kvázi-hatósági normák és szankciók árnyékában ugyanakkor a közösségi média a formálódó látens közvélemény fórumává vált, vagyis a szabad övezetek kiterjedéséhez vezetett, a de iure és de facto védett sajtómonopólium megtörésének eszköze lett (lásd: *Angelusz*, 1996, 21–22. o.).

Az arab uralkodók és az írás a falon⁵

2011-ben, az arab országokban az emberek készen álltak, a politikai pillanat eljött, és az emberek kihasználták azt (*Harb*, 2011). Clay Shirky (2011) közgazdaságtanból kölcsönzött metaforája szerint a közösségi média digitális hálózatai nyomán egy masszív pozitív kínálati sokk érte az információ árát és terjedését, a nyilvános beszéd hatótávolságát, és a csoport-koordináció sebességét és arányát. A közösségi média szerepének szkeptikusai szerint ezek az eszközök nem teszik lehetővé, hogy a máskülönben el nem kötelezett csoportok hatékony politikai cselekvőkké váljanak (*Gladwell*, 2010. 10. 04.), ám Shirky (2011) szerint lehetővé teszik, hogy az elkötelezett csoportok új szabályok szerint játszanak. A Facebook a hangok összegyűjtésének csatornája és eszköze lett, villámgyorsan alakítva a közvéleményt. A YouTube-ból a nyilatkozatok, események és incidensek szócsöve és szemtanúja lett minden helyszínen. A Twitter mint mikro-blogoló weboldal lehetővé tette, hogy a felhasználók az összes kulcsfigurát és hírt azonnal követhessék, az összes rendelkezésre álló forrásból. Nem szabad elfeledkeznünk a Google hozzájárulásáról sem, amely a nyomozások és kutatások eszköze volt, de a Wikipedia világhálós

enciklopédiáról és a kifejezetten a politikával és hírszerzéssel kapcsolatos kiszivárogtatásra tervezett Wikileaksről sem (*Shobokshi*, 2011. 02. 20.). Ezek az oldalak a belföldi szinten szervezési funkciókat láttak el és táplálták az online harag tüzét, míg a külföld felé közvetítették a tüntetéseket és a közhangulatot (*Theyeb*, 2011. 01. 20–26.).

A tunéziaiak negyven százaléka rendelkezik internet-hozzáféréssel, majdnem egyötödük fenn van a Facebookon (*Mourtada és Salem*, 2011). Egy új „média-tudó” lakosságról van szó, akik az említettek értelmében képesek hozzájutni a technológiához, és használni is tudják azt. A Facebook-használók nyolcvan százaléka harminc év alatti. A közösség dacát és ennek kifejeződését a közösségi média segítette fenntartani (*Miladi*, 2011. 01. 17.). Az olyan oldalak, mint „A nép felgyújtja magát, Elnök Úr”, több tízezres tagszámot könyvelhettek el napjainkig. A videomegosztó YouTube portálon több, mint háromezer videót címkéztek a tüntetések epicentrumának számító Sidi Bouzid város nevével a forradalmi megmozdulások során (*Theyeb*, 2011. 01. 20–26.), a településhez köthető csoportok száma a Facebookon a mai napig több tucat. A legnépszerűbb a „Mosolyogj, nem Sidi Bouzidban vagy”, több, mint 180 ezres taglétszámmal. E csoport töretlenül tartja a lépést a megmozdulásokkal és utóéletükkel, a „Jázmin forradalom” szekuláris humanista eszmerendszerű platformjaként továbbélve. A csoport figyelemmel kísérte a közelmúltban a tunéziai Alkotmányozó Nemzetgyűlésről döntő választásokat, és globális perspektíváit jelzi, hogy még a közelmúlt tengerentúli eseményeiről, akár a „Foglaljuk el a Wall Streetet!” mozgalomról is beszámol, amelyben sokan az arab forradalmak utórezgéseit véli felfedezni. Hasonlóan aktív a kezdetektől a „Mindannyian Khaled Saidok vagyunk” oldal, amely az egyiptomi forradalom emblemikus figurája, a brutális rendőri túlkapás áldozatául esett fiatal egyiptomi nevét viseli, közel 1, 718 865 „rajongóval.” Ezek az oldalak a tüntetések helyét és idejét tartalmazó wall-postokkal, megrázó képekkel, a fontos hírek („khabaraadzsil”) lehető leggyorsabb közlésére szolgáló wallphotokkal a forradalom óta egészen napjainkig, gyakran óránként frissülő hírekkel látják el a csoport tagjait és más érdeklődőket. Tunéziaiak és „külföldiek” egyaránt vitték a hírt, az arab transznacionalizmus jegyében csiripelve azokról a szomszédos országokban és világszerte (*Harb*, 2011).

Az egyiptomi fiatalok az arab világban elsőként, már 2007-ben elkezdték politikai platformként használni a közösségi médiát, felfedve az állami korrupciót és változásokat követelve (*Saleh*, 2007. 02. 22.). Ugyancsak ebben az országban van a térség legnagyobb és legakívabbblogoszférája. A január 25-i forradalom meglepte a rendszert, amely drasztikusan válaszolt: előbb a Twittert, majd a Facebookot és az sms-, illetve BlackBerry-szolgáltatásokat blokkolta, végül – a történelem folyamán először egy országban – az egész világhálót. Azonban a térség arab aktivistái kódok és szoftverek csereberéjével lehetővé tették azt, hogy az egyiptomiak hozzáférjenek a világháléhoz, a kormányzati blokádnak ellenére (*Harb*, 2011), amelyet a számítástechnika szakos diákok is próbáltak leküzdeni (*Shouier*, 2011. 02. 17.). Eközben a Google által biztosított szolgáltatást – amely Twitter-üzenetek hangüzenetkénti telefonos továbbítását tette lehetővé – az egyiptomi diaszpóra is igénybevette, hogy például az Ákhir Khabar Facebook-csoport híradásait „hagyományos” kommunikációs úton juttassa célba az otthoni családtagok és barátok számára. A kétirányú kommunikáció pedig a többi arab ország, és a világ közvéleménye tudomására hozta a történéseket.

Libia esetében szintén az „anyaországiak” és a külföldön élő líbiaiak mozgósító eszköze lett a közösségi média. Az ország lakosságának négy százaléka szerepel a Facebookon (*Mourtada és Salem*, 2011), és a rezsim internetblokkoló lépései után a diaszpórára nagy szerep hárult az ország történéseinek közvetítésében. Az információk, képek és videók a Február 17th honlap mint középpont körül keringtek a világhálón (*Harb*, 2011). A *Channel4 News* műsorában Omar Amer, a Nagy-Britanniában élő líbiai fiatalok vezetője azt állította, hogy telefonos kapcsolatban álltak Tripolival és Benghazival, és a kapott infor-

mációkat egyből megosztották a Twitteren (*Arab Revolt...*, 2011. 02. 25.). A kialakuló nemzetközi szolidaritás egyfajta „globális hátországot” biztosított a líbiai felkelőknek, így a közösségi média a 19. századi Nahda újságjainak, és az ezredforduló tájékának pán-arab csatornáinak szerepét vehette át (vesd össze: *Harb*, 2011) – ám ezúttal az események tudósítói gyakran hétköznapi emberek voltak.

Befejezés

A technológia lehetővé teszi, hogy a hírek mellett a nézeteket is mind kevésbé lehessen korlátozni. A televízió, a blogok, a Facebook és a „csiripelések” (‘tweet’) egyszerre keltik fel és elégítik ki a közösség szomjúságát az alternatív véleményekre. Következően, az új média az önkifejezés csatornája lett, amely egyfajta biztonsági szelep a felgyülemlett frusztráció enyhítésére. Egy számítógép, az internet-hozzáférés és a véleménynyilvánítás iránti vágy együttesen olyan új kultúrát fejlesztett ki, amely politikai és állampolgári szabadságjogokat igényel. Az arab tavasz idei beköszöntétől elválaszthatatlan a technológiai újítás és a közösségi média, amely újra feltalálta a társadalmi aktivizmust. A Facebook és a Twitter megkönnyítik, hogy az erőtlenekek együttműködjenek, hangot adjanak érzéseiknek és összehangolják elképzeléseiket. Mert eszmék és más tényezők nélkül a közösségi média vajmi kevésbé alkalmas erre. A magyarországi államszocializmus és a keleti blokk összeomlásának hátterében sem kizárólag a szamizdat irodalom vagy az annak terjesztése végett a szegedi Marx Károly Intézetre csempészett Xerox-gépek (*Soros*, 2011, 16. o.) álltak önmagukban, hanem sokrétű és összetett társadalom-politikai és világgazdasági okok. Ahogy az írás elején hozott példa is mutatja, egy-egy történelmi jelentőségű fordulat mögött nem az akár abban nagy szerepet jutó kommunikációs apparátus a legfontosabb technológia, hanem maga a történelem rendületlenül forgó kereke.

Jegyzetek

¹ *Tárikhu 'l-tibaati 'l-aarabijjatifi 'l-aalam hattá nihá-jati 'l-qarni 'l-tászi 'l-asar*. <http://www.nashiri.net/articles/general-articles/3597-2010-03-03-02-56-27.html>

² A „Facebook-generáció” kifejezés nemcsak európai szerzőknél fordul elő, hanem arab származásúaknál is. Az egykori kuvaiti, információért és kultúráért felelős miniszter Saadibn Tefla (é. n.) is utalt rá *What about the Gulf, Your Excellencies?* című tárcacikkében.

³ A könyvnyomtatás egyik további vívmánya egy hagyományos kommunikációs eszköz, a petíció intézményének átalakítása is, amelynek eredményeként David Zaret szerint magának a közvéleménynek a „feltalálása” is – már az angol polgári forradalom idején – végbement. A könyvnyomtatás műszaki és gazdasági tulajdonságai – nevezetesen a szövegek sokszorosításának megnövekedett kapacitása és az üzleti alapokra helyeződés – révén, vagyis az információ tartalmának és alkalmazási körének transzformálásával hozzájárult a petíció középkori, titkoságra és privilégiumokra vonatkozó normatíváinak felszámolásához és a „közvélemény” megjelenéséhez (*Zamer*, 1996) még a habermasi, irodalmi nyilvánosságból előlépő és a kávéházak, szalonok, szabadkö-

műves páholyok és asztaltársaságok mint fókuszpontok mentén a 18. században kibontakozó polgári nyilvánosság (‘bürgerlicheÖffentlichkeit’) és funkciójának öntudata előtt (*Habermas*, 1971 [1962], 50. o.).

⁴ Ehhez eligazítást nyújt a “kérdések határok nélkül – Szíriából” alkalmazás a Facebookon. A szíriai állami médiát a válaszadók többsége, 53 százaléka „igaznak” véli, 47 százalék ellenében, akik azt „hazugnak” tartják. A „Maradjon Bassár el-Aszad államfő az ország élén?” kérdésre 7662 „igen” és 1621 „nem” válasz érkezett. A „Mit szeretne Szíria” kérdésre 4718 válaszadó „Bassár”-ral, 3978 „szabadsággal” választott. Egy másik kérdés esetében, a provokatív-normatív megfogalmazás ellenére is, a válaszadók nem elhanyagolható része, 34 százaléka szerint „Szíria Aszadé”, míg a fennmaradó rész szerint „Szíria a népé”. Az állami retorika egyik elemét, vagyis hogy „Szíriában fegyveres bandák gyilkolják a népet”, míg a hadsereg megvédi az utóbbiakat, 9175-en hiszik el, 8576 „nem” ellenében. „Ha népszavazás lenne, hogy kapjon-e Bassár el-Aszad újabb alkotmányos felhatalmazást”, azt 44 669 válaszadó támogatná, 39 723-an nem. Az „Elismered az ellenzéki Szíriai Átmeneti Nemzetgyűlést?” kérdés kapcsán 8970 nem és 3852 igen az állás, míg 686 főt a kérdés nem

érdekl. A megkérdezettek közül 7251-en azt szeretnék, hogy a világ Bassár el-Aszad elnök rendszerét támogassa, ezzel szemben 4174-en favorizálják a(z) ellenzéki) Nemzetgyűlést. Hasonlóan, 12 248 főt „szíriaként” Bassár el-Aszad képvisel, és mindössze 5944-et reprezentál Burhan Ghalyun ellenzéki politikus. Természetesen a számok nem reprezentatívak, ám tükrükben semmiképpen nem állítható, hogy a közösségi médiát használó fiatalok egyöntetűen az elnök vagy rendszere ellen lennének, még a titkoszolgálati jelenléttől való félelem sem indokolná ezt, hiszen valószínűleg a rendszer igazi ellenzői ilyen esetben egyszerűen nem „szavaznának”. Szíria tényei

szerintem újra az arab tavasz vizsgálatának holisztikus jellegét igénylik, vagyis összetett társadalom-politikai okoktól elválaszthatatlan történésekkel állunk szemben, amelyekben az offline előzmények is fontos szerepet kapnak, nemcsak az online történések.

⁵ A cím utalás a végzetes változások közelgő eljövetelet jelző rejtélyes üzenetre az ószövetségi Dániel próféta könyvében (5:25-28), illetve a közösségi média interakcióiban kulcsszerepet kapó „falüzenetekre”, vagyis arra, hogy a változásokat hozó forradalmak sikertörténetét – lagalábbis részben – a közösségi média „falain” írták.

Irodalomjegyzék

- Alkan, M. N. (1994): *Die Perzeption der Türkei im westdeutschen Presse von 1960 bis 1971*. Diss. Phil. Bonn.
- All a twitter. (2011. 11. 11.) *Daily Star Lebanon*. <http://www.dailystar.com.lb/Opinion/Editorial/2011/Nov-11/153678-all-a-twitter.ashx#axzz1dcZ8uMEg>
- Angelusz Róbert (1996): *Optikai Csalódások*. Pesti Szalon.
- Arab Revolt: Social Media and the People's Revolution. (2011. 02. 25.) *Channel 4 News*. <http://www.channel4.com/news/arab-revolt-social-media-and-the-peoples-revolution>
- Ball-Rokeach, S. J. és DeFleuris, M. L. (1976): A dependency modell of mass-media effects. *Communication Research*, 3. sz. 3–21.
- Carpenter, Ch. és Drezner, D. W. (2010): International Relations 2.0: The Implications of New Media for an Old Profession. *International Studies Perspectives*, 260. <http://danieldrezdner.com/research/ir2.0pdf>
- Croteau, D. és Hoynes, W. (2003): *Media Society*. Fine Forge Press.
- Deutsch, K. (1968): *The Analysis of International Relations*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Filiu, J.-P. (2011. 09. 23.): Der zweite Renaissance der Araber. *Neue Zürcher Zeitung*. http://www.nzz.ch/nachrichten/kultur/aktuell/die_zweite_renaissance_der_araber_1.12619556.html
- Gladwell, M. (2010. 10. 04.): Small Change. Why the revolution will not be tweeted. *New Yorker*. http://www.newyorker.com/reporting/2010/10/04/101004fa_fact_gladwell
- Habermas, J. (1971): *Strukturwandel der Öffentlichkeit – Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Neuwied, Berlin.
- Harb, Z. (2011): Arab Revolutions and the Social Media Effect. In: *Media-Culture Journal*, 14. 2. sz. <http://journal.media-culture.org.au/index.php/mcjournal/article/viewArticle/364>
- Harfoush, E. (2011. 02. 22.): The Arab Berlin Wall. *Dar Al-hayat*. <http://www.daralhayat.com/print/237118>
- Hegel, G. F. (1979): Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie I. In: uő: *Werke in zwanzig Bänden*. XVIII. Frankfurt am Main.
- Hourani, A. (1962): *Arabic Thought in the Liberal Age 1789–1939*.
- How Egypt shut down the Internet. (2011. 01. 28.) *The Telegraph*. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/8288163/How-Egypt-shut-down-the-internet.html>
- Koschinsky, M. (1986): *Fernsehprogramme als Mittel der Integration. Eine Untersuchung interkultureller Kommunikationsprobleme der türkischen Minderheit in der BRD*. Die blaue Eule, Essen.
- Lazarsfeld, P., Berelson, B. és Gaudet, H. (1948): *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. Columbia University Press, New York.
- Marks, J. (2011. 09. 16.): Social Media's Role In Arab Spring Still Unclear. *Nextgov*. <http://www.nextgov.com/technology-news/2011/09/social-medias-role-in-arab-spring-still-unclear/49789/>
- Miladi, N. (2011. 01. 17.): Tunisia: a media-led revolution? *Aljazeera.net*. <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/01/2011116142317498666.html>
- Mourtada, R. és Salem, F. (2011): *Arab Social Media Report, Facebook Usage: Factors and Analysis*. Dubai School of Government 1.1.
- Perry, M. (2011. 02. 21.): Ideaskindlethefire of revolution, notthe internet. *The Daily Star Lebanon*. <http://www.dailystar.com.lb/Opinion/Commentary/Feb/21/Ideas-Kindle-the-fire-of-revolution-not-the-internet.ashx#axzz1vfiRr0gY>
- Rose, G. (2011. 03. 31.): *Digital Power: Social Media and Political Change*. Transcript. Council on

- Foreign Relations. <http://www.cfr.org/health-science-and-technology/digital-power-social-media-political-change/p24576>
- Saleh, H. (2007. 02. 22.): Egypt bloggers fear state curbs. *BBC News*. http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/1/hi/world/middle_east/6386613.stm
- Shirky, C. (2011): The political power of social media. Technology, the Public Sphere and Political Change. *Foreign Affairs*, január-február. <http://www.foreignaffairs.com/articles/67038/clay-shirky/the-political-power-of-social-media?page=show>
- Shobokshi, H. (2011. 02. 20.): You're next! *AsharqAlawsat*. <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=2&id=24234>
- Shouier, M. (2011. 02. 17.): At-Tahríruqanátu'n-nasr. *ALakhbar*.
- Soros, G. (2011): My Philanthropy. In: Sudetic, Ch. és Soros, G.: *The Philanthropy of George Soros*. Public Affairs.
- Tefla, S. (é. n.): What about the Gulf, Your Excellencies? *Asharq Alawsat*, <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=2&id=24047>
- Theyeb, M. (2011): A 'social-media revolution'? *Al-Ahram Weekly*, január 20–26. <http://weekly.ahram.org.eg/2011/1032/re22.htm>
- York, J. (2011. 02. 12.): Unblocking Syria's social media. *Aljazeera.net*. <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/02/2011212122746819907.html>
- Z. Karvalics László (2000): Az informatika társadalomtörténetét ír. Az első számítógépektől az internetig. *História*, 1. sz.
- Zamer, D. (1996): Petitions and the „Invention” of Public Opinion in the English Revolution. *American Journal of Sociology*, **101**. 6. sz. 1497–1555.
- Závodszy Béla és Hermann Róbert (1999): *Nemzet születik*. Magyar Könyvklub – Officina Nova, Budapest.